

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА**

**Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін
імені О.М.Лазаревського**

Кафедра історії України, археології та краєзнавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри

Остряк А.М.

(підпис) (прізвище та ініціали)

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

(назва навчальної дисципліни)

Освітня програма 014 Середня освіта (Історія)

Освітня програма 032 Історія та археологія

2022–2023 навчальний рік

Робочу програму розглянуто та схвалено на засіданні кафедри історії України, археології та краєзнавства Національного університету «Чернігівський колегіум імені Т.Г.Шевченка»

Протокол №1 від «31» серпня 2022 р.

Розробники: Рахно Олександр Якович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка.

Мова навчання – українська.

Мета та завдання навчальної дисципліни

Навчальна дисципліна «Історія України першої половини ХХ ст.» є обов'язковим компонентом освітньо-професійних програм 014 «Середня освіта (Історія)» та 032 «Історія та археологія». Дисципліна є продовженням наскрізного курсу «Історія України». Вона охоплює коло теоретичних і практичних проблем історії українських земель від початку ХХ ст. до початку Другої світової війни.

Вивчення дисципліни сприяє процесу формування у студентів історичного мислення, умінню аналізувати й узагальнювати історичні події та явища, визначати їх суть, причинно-наслідкові зв'язки між ними, виділяти основне, об'єктивне і суб'єктивне, самостійно оцінювати і інтерпретувати історичний процес, робити правильні висновки з метою успішної розбудови своєї національної держави, усвідомлювати її роль і місце у світовій історії, вихованню патріотизму.

Метою навчальної дисципліни «Історія України першої половини ХХ ст.» є створення цілісного уявлення про соціально-економічний, політичний та культурний розвиток українських земель у 1900–1939 рр.; формування у студентів компетентностей творчого осмислення історичного минулого українського народу в контексті світової історії та практики державотворення в сучасній українській державі; набуття студентами наукового бачення суспільних явищ, подій, тенденцій минулого та сучасного; застосовувати набуті знання з історії України при викладанні курсу у закладах середньої освіти, для орієнтації в громадсько-політичному житті та оцінки суспільних явищ і подій; виховання у студентської молоді патріотизму, активної громадської позиції.

Завдання: розвиток навичок наукового аналізу, спрямованих на забезпечення самостійного осмислення закономірностей історичного процесу; оволодіння практичними навичками роботи з історичними джерелами і науковою літературою; вироблення уміння правильно оформляти методологічний і технічний інструментарій наукових досліджень; пробудження і розвиток інтересу до України, виховання любові та поваги до її культури, звичаїв, традицій, історичного минулого; вироблення наукового бачення суспільних явищ, подій, тенденцій минулого та сучасного; формування умінь критично аналізувати отриману з різних джерел інформацію, самостійно трактувати її, застосовувати набуті знання з історії для орієнтації в громадсько-політичному житті та оцінки суспільних явищ і подій; виховання національної і громадської свідомості, формування толерантного, неупередженого ставлення до інших народів, утвердження ідеалів гуманізму.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є історія українського народу та інших етносів, які мешкали на території сучасної України у 1900–1939 рр., події, які розгорталися на українських землях під час Першої світової війни, Українська революція 1917–1921 рр., встановлення радянської державності внаслідок поразки Визвольних змагань, соціально-економічні, політичні та культурні процеси даного періоду.

Програма навчальної дисципліни складається з трьох змістових модулів:

1. Українські землі на початку ХХ ст. (1900–1917 рр.).
2. Українська національно-демократична революція (1917–1921 рр.).
3. Українські землі у складі СРСР, Польщі, Румунії та Чехословаччини (20–30-ті рр. ХХ ст.).

Обсяг дисципліни

	Денна форма	Заочна форма
Кількість кредитів ECTS	4	4
Кількість годин:	120	120
- лекції	26	6
- практичні / семінарські	20	4
- лабораторні		
- індивідуальні завдання		
- самостійна робота студента	74	110

Статус навчальної дисципліни: нормативна (обов'язкова)

Передумови для вивчення дисципліни Навчальна дисципліна «Історія України першої половини ХХ ст.» пов'язана з наступними дисциплінами: «Історія України литовсько-польської доби», «Історія України доби Гетьманщини», «Історія України ХІХ ст.», «Історія країн Європи і Америки нового і новітнього часу», «Історія української культури».

Очікувані результати навчання і фахові компетентності, що формуються в процесі вивчення дисципліни «Історія України першої половини ХХ ст.»:

Загальні компетентності

Вправність мислення

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК2. Здатність робити смислові узагальнення та висновки, виявляти в інформаційних даних і концептах хиби й вразливі місця, суперечності та неповноту аргументації.

ЗК3. Готовність до пізнання нового і неперервного навчання, до опанування нових знань та стратегій/способів мислення.

ЗК4. Здатність раціонально організувати власну діяльність та ефективно використовувати час.

Розвиненість рефлексії

ЗК5. Здатність відрізнити суб'єктивні, спонтанні складові суджень від об'єктивних і аргументованих, вміти надавати перевагу останнім.

ЗК6. Критичність та самокритичність мислення.

ЗК7. Схильність до самоперевірки отриманих результатів, турбота про якісне виконання професійних завдань.

ЗК8. Увага і толерантність до іншої (й інакшої) думки, здатність аналізувати її зміст та структуру в процесі спілкування та адекватно на неї реагувати.

ЗК9. Здатність брати участь в інтелектуальних дискусіях, використовувати ввічливі форми звернення до опонента, концентруватися на значущих складових судження, не переходячи на особистості.

ЗК10. Навички публічного мовлення, здатність ясно та виразно висловлюватися в процесі комунікації.

ЗК11. Навички роботи в групі, розподіл функцій в колективній роботі.

ЗК12. Відкритість, здатність сприймати та враховувати зауваги, оптимізувати власну позицію в процесі обговорення, налаштованість на діалог, залучення у власні міркування висловлених слухних ідей.

ЗК13. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

Мовно-текстологічна здатність

ЗК14. Аналіз та інтерпретація гуманітарного тексту: здатність виокремити та відтворити смислову структуру тексту, оцінити послідовність та валідність аргументації, виділити продуктивні ідеї.

ЗК15. Порівняння змісту різних текстів, пошук та узагальнення інформації з досліджуваної проблеми.

ЗК16. Навички написання аналітичних і публіцистичних гуманітарних текстів, реферування, створення систематизованих оглядів спеціальної літератури. Дотримання стандартів академічного оформлення тексту.

ЗК17. Здатність використовувати (усно і письмово) державну мову в усіх сферах суспільного життя, читати фахову літературу іноземною, зокрема англійською мовою.

Особиста ціннісно-вольова налаштованість

ЗК18. Інтелектуальне сумління, чесність у своїй справі та уникання симуляцій, плагіату й інших виявів академічної недоброчесності.

ЗК19. Розуміння необхідності відповідального ставлення до роботи, чіткого і своєчасного виконання обов'язків.

ЗК20. Здатність працювати в колективі та самостійно, виявляти ініціативу, уникати некритичного слідування авторитетам.

ЗК21. Здатність життєво й фахово реалізовувати себе на основі ціннісно-світоглядних надбань людства (зокрема сприйняття людини не як засобу, а як цілі й цінності), що нерозривно поєднана з навичками критичного мислення, опануванням і обстоюванням громадянських чеснот і прав, соціальною відповідальністю, а також патріотичним піклуванням про продуктивний розвиток держави і суспільства.

ЗК22. Здатність розуміти світоглядні, правові, соціальні, економічні, культурно-історичні, духовно-моральні питання, що виходять за межі фахової спеціалізації, завдяки чому відповідально й ефективно діяти в різних суспільних контекстах, сприяючи позитивному розв'язанню нагальних проблем.

Фахові компетентності

ФК1. Критичне усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами у минулому та сучасності.

ФК2. Критичне усвідомлення відмінностей в історіографічних поглядах різних періодів та у різних контекстах.

ФК3. Розуміння соціальних функцій історика, можливостей використання історії та зловживання історією.

ФК3. Здатність спілкуватися державною мовою, рідною мовою та однією з іноземних мов із використанням термінів і методик, прийнятих в фаховому середовищі; знати й вміти використовувати в професійних цілях давні мови.

ФК4. Знання, вміння і навички опрацювання наукових та інформаційних джерел й використання інформаційно-пошукових інструментів, таких як: бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи та посилання на електронні ресурси.

ФК4. Здатність виявляти і опрацьовувати належним чином джерела інформації (бібліографії, документи, етнографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.) для реалізації науково-дослідних проектів.

ФК5. Знання та вміння використовувати різноманітні методи виявлення та опрацювання історичних і археологічних джерел, зокрема, інструментарій спеціальних історичних дисциплін, новітні комп'ютерні технології для пошуку та обробки історичних або пов'язаних із ними даних.

ФК6. Фахові знання та професійні навички роботи з виявлення, опрацювання та охорони матеріальної і нематеріальної культурної спадщини.

ФК7. Усвідомлення особливостей розвитку людства у дописемний період його історії та володіння базовими принципами і навичками дослідження даного періоду на емпіричному й теоретичному рівнях.

ФК8. Здатність використовувати у фаховій діяльності знання з гуманітарних дисциплін, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні й соціальні події та явища.

ФК9. Вміння коментувати, анотувати або редагувати тексти і документи відповідно до певних критеріїв; представити результати наукових досліджень в друкованій формі, проводити їх презентацію.

ФК10. Знати і володіти на фаховому рівні методами викладання історії та суміжних дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах різних типів.

ФК11. Здатність здійснювати відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів.

ФК12. Знання правил археографічної, архівної та музейної роботи, принципів експонування артефактів і підготовки тематико-експозиційного плану.

*Додаткові фахові (спеціальні) компетентності з вибіркової спеціалізації
«Експертиза культурно-історичних цінностей»*

ФК13. Знання нормативно-правових основ збереження та переміщення культурних цінностей.

ФК14. Здатність слідкувати за змінами нормативно-правових актів, що регулюють переміщення культурних цінностей.

ФК15. Здатність вдосконалювати свої знання з історії, основ мистецтвознавства.

ФК16. Уміння оглядати й аналізувати різні види культурних цінностей за властивими кожному виду класифікаційними ознаками.

ФК17. Здатність вдосконалювати свої знання в оволодінні сучасними неруйнівними методами експертизи культурних цінностей.

ФК18. Уміння вдосконалювати навички роботи з технічним обладнанням, що застосовується працівниками митних органів для проведення експертизи культурних цінностей.

ФК19. Уміння вдосконалювати знання щодо використання неруйнівних методів проведення експертизи культурних цінностей.

ФК20. Уміння співпрацювати з установами, яким надано право проведення експертизи культурних цінностей, правоохоронним органами.

ФК21. Уміння складати і опрацьовувати документацію, пов'язану з переміщенням культурних цінностей через митний кордон України.

Програмні результати навчання

Здатність запам'ятовувати або відтворювати:

ПРН1. найважливіші факти, події та процеси історичного минулого українського народу і людства загалом;

ПРН2. основні тенденції історичного розвитку в конкретні історичні періоди;

ПРН3. наукову хронологію, періодизацію і характеристики основних етапів вітчизняної та всесвітньої історії;

ПРН4. основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, категоріальний апарат з історії та археології;

ПРН5. основні принципи і методи історичного пізнання;

ПРН6. основні типи і види історичних джерел;

ПРН7. необхідний фактичний матеріал для конкретного історичного дослідження;

ПРН8. детальні знання про певний історичний період або проблему.

Здатність розуміти та інтерпретувати:

ПРН9. основні завдання історичної та археологічної науки;

ПРН10. з'ясувати взаємозв'язок між історичними подіями, явищами, процесами та демонструвати змістовні думки, обґрунтовані положення і висновки про них;

ПРН11. класифікувати історичні джерела з метою реалізації конкретних науково-дослідницьких проектів;

ПРН12. інтерпретувати інформацію з різноманітних джерел (археологічні артефакти, архівні документи, усні свідчення, музейні експонати, періодика, наукові праці тощо);

ПРН13. обґрунтовувати вибір методики опрацювання речових джерел і текстів.

Знання та розуміння (ПРН) з вибіркової спеціалізації «Експертиза культурно-історичних цінностей»

ПРН14. Знати нормативні акти, що у вітчизняному та міжнародному законодавстві регулюють питання збереження та переміщення культурних цінностей.

ПРН15. Знати види предметів, що за нормами вітчизняного законодавства відносяться до категорії культурних цінностей.

ПРН16. Знати загальні класифікаційні ознаки різних видів культурних цінностей.

ПРН17. Знати технологічні особливості процесу створення різних видів культурних цінностей.

ПРН18. Знати сучасні неруйнівні методи експертизи та експрес-аналізу культурних цінностей.

ПРН19. Знати, яке технологічне обладнання може застосовуватися для здійснення неруйнвної експертизи культурних цінностей.

ПРН20. Знати порядок контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України.

ПРН21. Знати поряд оформлення документів, що мають супроводжувати культурну цінність при переміщенні культурних цінностей через митний кордон України.

ПРН22. Знати порядок оформлення митної документації при переміщенні культурних цінностей.

ПРН23. Знати основні принципи встановлення вартості культурних цінностей.

Здатність використовувати вивчений матеріал в нових ситуаціях:

ПРН33. виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі;

ПРН34. оцінювати основні тенденції та особливості історичного розвитку людства у певні історичні періоди;

ПРН35. аналізувати відмінності в історіографічних поглядах різних періодів та у різних контекстах;

ПРН36. демонструвати навички професійного спілкування з використанням наукових термінів, прийнятих у фаховому середовищі;

ПРН37. організовувати практичне вирішення проблем історичної пам'яті та охорони матеріальної й нематеріальної культурної спадщини України;

ПРН38. планувати дослідницькі проекти з історії, археології, історіографії, джерелознавства, краєзнавства та ін.;

ПРН39. застосовувати сучасні методики викладання історії.

Здатність розбивати інформацію на відповідні компоненти і розуміти їх взаємозв'язок:

ПРН40. аналізувати суспільні процеси в історії України у контексті європейської та світової історії;

ПРН41. визначати взаємозалежності глобалізаційних процесів і міжнаціональних та міжетнічних відносин;

ПРН42. досліджувати життя та діяльність конкретних людей у контексті їхньої історичної доби;

ПРН43. упорядковувати історичні джерела у відповідності до їх інформаційного потенціалу при розробці конкретної науково-дослідницької теми та реалізації археографічних проєктів;

ПРН44. розділяти на категорії пам'ятки матеріальної культури та історичні документи відповідно до нормативів.

Здатність поєднувати частини разом, щоби одержати ціле з новою системною властивістю:

ПРН45. формулювати мету та завдання конкретного історичного дослідження;

ПРН46. всебічно розглядати проблему дослідження з використанням відповідних джерел і наукової літератури;

ПРН47. аргументувати важливість соціальних функцій історика в сучасному суспільстві;

ПРН48. інтегрувати досягнення інших гуманітарних наук для вирішення актуальних проблем історії та археології;

ПРН49. пояснювати значення культурного спадку для розвитку людства в цілому та окремих спільнот;

ПРН50. встановлювати ефективну комунікацію з представниками різноманітних субкультур.

Здатність оцінювати важливість матеріалу для конкретної цілі:

ПРН51. аргументувати актуальність теми обраного наукового проєкту (дипломної роботи), встановлювати її зв'язок з пріоритетними напрямками розвитку сучасної науки в Україні;

ПРН52. критично оцінювати ступінь розробленості дослідницької проблеми та новизну отриманих результатів;

ПРН53. чітко пояснювати мету, задачі, об'єкт, предмет та методи дослідження;

ПРН54. узагальнювати результати дослідницької (дипломної) роботи та рекомендувати шляхи їх використання;

ПРН55. робити висновки про результати діяльності осіб, спільнот та структур у конкретні історичні епохи;

ПРН56. порівнювати здобутки наукових шкіл при вирішенні актуальних проблем історії та археології.

Застосування знань та розумінь (ПРН) з вибіркової спеціалізації

«Експертиза культурно-історичних цінностей»

ПРН57. Уміти оглядати й аналізувати різні види культурних цінностей за властивими кожному виду класифікаційними ознаками.

ПРН58. Уміти ідентифікувати надані для контролю культурні цінності з тими, що описані у Свідоцтві на право їхнього вивезення/ввезення.

ПРН59. Уміти застосовувати сучасні неруйнівні методи експертизи та експрес-аналізу культурних цінностей.

ПРН60. Уміти визначати правові підстави відповідних дій посадової особи, що пов'язані з переміщенням культурних цінностей.

ПРН61. Уміти правильно описувати затримані культурні цінності у митній документації

ПРН62. Уміти кваліфіковано реєструвати культурні цінності.

Програма та структура навчальної дисципліни **Програма навчальної дисципліни**

Змістовий модуль 1. Українські землі на початку ХХ ст. (1900 – 1917 рр.)

Тема 1. Вступ

Предмет, завдання, структура і особливості курсу. Періодизація історії України першої половини ХХ ст. Основні джерела та література. Україна і світ на порозі ХХ ст.: основні тенденції соціально-економічного, політичного та культурного розвитку. ХХ століття у світовій історії.

Тема 2. Соціально-економічний і політичний розвиток Наддніпрянської України на початку ХХ ст.

Україна в економічній системі Російської імперії і світового капіталістичного господарства. Дискусії про соціально-економічний статус України. Розвиток капіталізму в сільському господарстві. Столипінська аграрна реформа в Україні. Промислове піднесення 1910–1914 рр. Соціальна структура населення України. Роль і місце національного питання у громадсько-політичному житті українських губерній. Земсько-ліберальний та студентський рухи. Селянські та робітничі виступи. Утворення політичних партій в Наддніпрянській Україні. Початок «політичного» етапу національно-визвольного руху. Революційна українська партія. Українська народна партія. Українська соціалістична партія. Українська соціал-демократична спілка. Українська демократична партія. Українська радикальна партія. Їхнє об'єднання. Утворення Української соціал-демократичної робітничої партії. Їхні програми, лідери та політична діяльність. Національне питання у програмових документах та практиці РСДРП.

Україна в період революції 1905–1907 рр. Робітничий рух на Україні. Збройні повстання у грудні 1905 р. Селянський рух. Повстання у с. Великі Сорочинці. Вихвостівська трагедія. Діяльність селянських спілок. Український національно-визвольний рух в роки революції. Створення культурно-освітніх товариств – «Просвіта». Україномовна преса. Газети «Хлібороб», «Громадська думка», «Рада». Українські парламентські фракції у Першій та Другій Державних думах Росії. Боротьба за офіційне визнання української мови.

Українські землі після поразки революції та напередодні Першої світової війни (1907–1914 рр.). Політичне становище України після поразки революції 1905 – 1907 рр. Формування режиму політичної реакції. Обмеження розвитку демократичних тенденцій у галузі освіти, науки,

національному русі, утиски щодо мови. боротьба проти наступу на здобутки революції. Українське питання в IV Державній думі.

Тема 3. Західноукраїнські землі на початку ХХ ст.

Промислове піднесення на західноукраїнських землях. Становище сільського господарства. Зростання трудової еміграції. Протистояння українських та польських національних рухів у Східній Галичині.

Діяльність українських політичних партій. Їхні програми та лідери. Рух за реформу виборчої системи в краї. Зв'язки з наддніпрянськими українськими осередками, партіями та товариствами. «Український П'ємонт».

Тема 4. Україна в роки Першої світової війни

Україна у геополітичних планах воюючих блоків – Антанти та Четверного союзу. Головні воєнні дії на території України 1914–1917 рр.. Політичні партії і рухи в умовах війни. Переслідування діячів українського національно-визвольного руху. «Союз Визволення України», Головна Українська Рада. Українські січові стрільці. Політика Російської імперії та Австро-Угорщини на українських землях у 1914–1917 рр. Повсякденне життя на фронті й у тилу.

Тема 5. Розвиток культури України на початку ХХ ст.

Початкова, середня та вища освіта. Культурно-освітні громадські товариства та заклади, їхня роль у розвитку освіти в Україні. Наука. Розвиток природничих і технічних наук. Гуманітарні науки. Діяльність наукових товариств. Українська література. І.Франко. Леся Українка. А.Тесленко. С.Васильченко. В.Стефаник. Осип Маковей. Лесь Мартович. Марко Черемшина. О.Кобилянська. В.Винниченко. Олександр Олесь. В.Самійленко. Б.Грінченко. Театральне мистецтво. Музична культура в Україні. Образотворче мистецтво. Живопис. Графіка. Скульптура.

Розвиток української педагогічної думки. С.Русова.

Змістовий модуль 2. Українські землі в роки Української національної революції та боротьби за незалежність (1917–1921 рр.).

Тема 6. Українська революція (1917–1918 рр.)

Лютнева революція в Росії та реорганізація системи управління в Україні. Політика Тимчасового уряду Росії щодо України. Причини, рушійні сили та періодизація Української революції 1917–1921 рр. Утворення Української Центральної Ради, її соціальна база, партійний склад, програма, тактика, лідери. М.Грушевський. Всеукраїнський національний конгрес. Українізація армії. Вільне козацтво.

Відносини Центральної Ради з Тимчасовим урядом. I Універсал Центральної Ради. Генеральний секретаріат. Володимир Винниченко. II Універсал УЦР. Збройний виступ самостійників.

Прихід до влади у Росії більшовиків: позиція УЦР. Боротьба за владу в Києві 28–31 жовтня 1917 р. III Універсал УЦР. Внутрішня та зовнішня політика Центральної Ради після проголошення Української Народної Республіки. Встановлення кордонів. Галицько-буковинський курінь Січових стрільців. Події 1917 р. в Криму. Курултай і Кримська Народна Республіка. Кримськотатарський національний рух.

Початок агресії більшовицької Росії проти УНР. Проголошення в Харкові більшовицької влади в УНР. Перша війна більшовицької Росії з УНР. Бій під Крутами. IV Універсал УЦР: проголошення незалежності УНР. Більшовицько-російська окупація України.

Мирний договір УНР із Центральними державами. Вигнання більшовиків із території УНР. Законотворча діяльність УЦР взимку–навесні 1918 р. Конституція УНР. Причини падіння та історичне значення Центральної Ради.

Тема 7. Українська Держава гетьмана П.Скоропадського (квітень–грудень 1918 р.)

Гетьманський переворот. Уряд П.Скоропадського, його склад, внутрішня та зовнішня політика. Переговори з урядом РРФСР. Заходи уряду у галузі освіти, культури. Заснування Академії наук. Військове будівництво. Опозиція гетьманському урядові. Кримські крайові уряди. Спроби приєднати Крим до України. Створення міжпартійного Українського національно-державного союзу, його склад, завдання і діяльність. Розгортання повстансько-партизанського руху проти окупаційних військ та гетьманської влади. I з'їзд КП(б)У і утворення компартії України. Падіння Гетьманату. Причини загибелі та історичне значення.

Тема 8. Національно-визвольний рух на західноукраїнських землях. Проголошення ЗУНР.

Розпад Австро-Угорської імперії і західноукраїнські землі. Створення Української Національної Ради у Львові та Українського Крайового комітету у Чернівцях. Листопадова революція, проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Державне будівництво. Формування Української Галицької армії. Євген Петрушевич. Причини та початок польсько-української війни. Хід воєнних дій, невдачі УГА. Окупація Галичини Польщею. Анексія Буковини Румунією. Перехід Закарпаття під владу Чехословаччини. Причини поразки ЗУНР та її історичне значення.

Тема 9. УНР доби Директорії та завершення Визвольних змагань (1918–1921 рр.)

Прихід до влади Директорії. Її склад, внутрішня та зовнішня політика. Відновлення УНР. Вибори до Трудового Конгресу та його діяльність. Акт Злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р. та його історичне значення.

Друга війна Радянської Росії проти УНР. Відступ Директорії з Києва. Встановлення радянської влади в Україні. Зближення УСРР з РРФСР, запровадження політики воєнного комунізму. Продрозкладка. Селянські повстання. Н.Махно, М.Григор'єв, отамани Зелений, Орлик, Ангел. Холодноярська республіка.

Об'єднання та наступ об'єднаних українських армій та білогвардійських військ на Київ. Денікінський режим в Україні. Перший Зимовий похід. Повернення більшовицького режиму. Конфлікт між УНР та Добровольчою армією. Початок воєнних дій між ними. Загострення відносин між ЗО УНР і Директорією. Розпад Директорії. Поразки осені 1919 р. Інтернування українських військ у Польщі. Перший Зимовий похід армії УНР.

Варшавська угода. Війна союзницьких українсько-польських військ проти більшовиків у 1920 р. Розгром більшовиків під Варшавою–Замостям. Поразка Збройних сил Півдня Росії. Червоний терор у Криму. Остаточне встановлення радянської влади. Другий Зимовий похід. Поразка та наслідки українського визвольного руху.

Нові тенденції розвитку культури 1914–1921 рр. Освіта. Наука. Мистецтво. Георгій Нарбут. Релігійне життя. Культурно-освітня діяльність громадських організацій. Повсякденне життя.

Змістовий модуль 3. Українські землі у складі СРСР, Польщі, Румунії та Чехословаччини (20–30-ті рр. ХХ ст.).

Тема 10. УСРР у період непу (1921–1928 рр.)

Соціально-економічне та політичне становище України на початку 20-х рр. Занепад промисловості, криза сільського господарства, спричинені війною та політикою воєнного комунізму. Голод 1921–1923 рр. на півдні України. Міжнародна допомога голодуючим.

Утворення СРСР. Союзний договір 1922 р., його основні положення. Невдалі спроби керівництва УСРР зберегти частину державних функцій.

Запровадження непу. Відбудова народного господарства на засадах непу. Відродження ринку. Товарно-грошові відносини. Реприватизація підприємств легкої та харчової промисловості. Запровадження госпрозрахунку на підприємствах важкої промисловості. Неп у сільському господарстві. Піднесення кооперативного руху. Соціальна структура українського села. Ставлення різних верств сільського населення до колективного господарювання.

Коренізація та її реалізація в Україні. Сутність та конкретні заходи. Успіхи та невдачі політики. Ставлення до національних меншин. Кампанія проти так званого «націонал-ухильництва». Шумськизм. Хвильовизм. Волобуєвщина. Скрипниківщина. Крах українізації.

Тема 11. Соціально-економічні та політичні перетворення (1929–1939 рр.).

Здійснення політики індустріалізації в Україні: сутність, цілі, методи, джерела фінансування, соціально-економічні наслідки. Ставлення різних верств населення – робітників, технічної інтелігенції, селян до політики. Стаханівський рух. Створення військово-промислового комплексу. Згорання непу і перехід до директивної економіки.

Завершення ідейно-політичної боротьби у вищих ешелонах влади на користь Й.Сталіна. Початок формування в СРСР тоталітарного режиму. Риси сталінської моделі соціалізму.

«Великий перелом» та його наслідки для України. Хлібозаготівельні кризи.

Колективізація українського села. Розкуркулення як головний засіб примусу щодо середняків і терору проти непокірних. Селянські виступи в період колективізації.

Причини, перебіг, наслідки, національно-політичні аспекти голодомору 1932–1933 рр. Аналіз наукової та науково-публіцистичної літератури. Соціально-економічні наслідки колективізації.

Україна за доби сталінського терору. Причини переслідування всіх загонів української інтелігенції. Цькування технічної інтелігенції. Спецеїдство. «Шахтинська справа» та її відлуння в Україні. «Справа СВУ».

Доля наукових установ та кадрів вчених. Погром української історичної науки. Персоналії. Трагедія західноукраїнської еміграції в УРСР.

Репресії проти творчої інтелігенції. “Розстріляне відродження”. Персоналії. Особливості дії репресивно-каральної системи в Україні. «Великий терор» в Україні. Погром військових округів. Репресії проти вищої та середньої ланок партійно-державного апарату.

Тема 12. Західноукраїнські землі у міжвоєнний період (1921–1939 рр.)

Соціально-економічне і політичне становище західноукраїнських земель під владою Польщі. Осадництво. Полонізація краю. Пацифікація. Український таємний університет у Львові. Репресії проти українського населення.

Національно-визвольний рух. Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО). Діяльність Комуністичної партії Західної України (КПЗУ). Інші українські політичні партії.

Причини зародження ідеології інтегрального націоналізму. Його ідеологи. УВО та інші організації. Створення Організації українських націоналістів (ОУН). Є.Коновалець. С.Бандера. А.Мельник. Боротьба ОУН проти польського окупаційного режиму та радянофільських настроїв.

Просвітні організації краю. Становище греко-католицької та православної церков у Західній Україні. Митрополит А.Шептицький.

Українські землі у складі Румунії. Особливості румунської політики в краї. Татарбунарське повстання. Суспільно-політичне життя. Українська національна партія.

Закарпаття в складі Чехословацької Республіки. Правовий статус

Закарпаття. Суспільно-політичне й економічне життя. Карпатська Україна. Карпатська Січ. Августин Волошин.

Культурне й релігійне життя на західноукраїнських теренах в умовах іноземного панування. Політичне та культурне життя української політичної еміграції.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усьог о	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Українські землі на початку ХХ ст. (1900–1917 рр.)												
Тема 1. Вступ	6	2				4	9	1				8
Тема 2. Соціально-економічний та політичний розвиток Наддніпрянської України на початку ХХ ст.	10	2	2			6	9					9
Тема 3. Західноукраїнські землі на початку ХХ ст.	6	2				4	10					10
Тема 4. Україна в роки Першої світової війни	10	2	2			6	10					10
Тема 5. Розвиток культури України на початку ХХ ст.	10		2			8	10	1				9
Разом ЗМ 1	42	8	6			28	48	2	2			46
Змістовий модуль 2. Українські землі в роки Української національної революції та боротьби за незалежність (1917–1921 рр.)												
Тема 6. Українська революція (1917 – 1918 рр.)	12	4	2			6	10		2			8
Тема 7. Українська Держава П.Скоропадського (квітень–грудень 1918 р.)	6	2				4	10	1				9
Тема 8. Національно-визвольний рух на західноукраїнських землях. Проголошення ЗУНР.	14	2	4			8	10	1				9
Тема 9. УНР доби	6	2				4	10	1				9

Директорії та завершення Визвольних змагань (1918–1921 рр.)												
Разом за ЗМ 2	38	10	6			22	40	3	2			37
Змістовий модуль 3. Українські землі у складі СРСР, Польщі, Румунії та Чехословаччини (20–30-ті рр. ХХ ст.).												
Тема 10. УСРР у період непу (1921 – 1928 рр.)	16	2	4			10	10	1				9
Тема 11. Соціально- економічні та політичні перетворення (1929– 1939 рр.)	18	4	4			10	12	1	2			9
Тема 12. Західноукраїнські землі у міжвоєнний період (1921–1939 рр.)	6	2				4	10	1				9
Разом за ЗМ 3	40	8	8			24	32	3	2			27
Усього годин	120	26	20			74	120	8	4			108

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Український національно-визвольний рух у період революції 1905–1907 рр.	2
2	Розвиток культури України на початку ХХ ст.	2
3	Українські землі під час Першої світової війни 1914–1918 рр.	2
4	Універсали Української Центральної Ради	2
5	Політика більшовиків в Україні	2
6	Селянський рух в Україні в 1918–1923 рр.	2
7	Причини поразки та уроки Української революції	2
8	Розв'язання національних проблем в УСРР у 20-х – на початку 30-х рр.	2
9	Колективізація та голодомор 1932–1933 рр. в Україні	2
10	Сталінський терор на Україні 20–30-ті рр.	2
	Разом	20

Самостійна робота

Колоквіум

Тема: «Сталінізм та українська інтелігенція» (20-30-ті рр.)

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Причини ворожого ставлення радянської влади до інтелігенції.	2
2	Доля технічної інтелігенції. «Шахтинська справа» та її відлуння в Україні.	2
3	Інтелігенція України на показових політичних процесах. Справа СВУ.	2
4	Розгром наукових установ та кадрів дослідників в Україні.	2
5	Занепад історичної науки в Україні.	2
6	Трагедія творчої інтелігенції України.	2
7	Західноукраїнська інтелігенція та сталінщина.	2
8	Ліквідація Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ).	2
9	Доля М.Грушевського (1924–1934).	2
10	Доля науковця чи діяча культури (згідно попередньої домовленості з викладачем).	2
11	Нищення культурно-історичних цінностей в Україні та українська інтелігенція.	2
	Разом	22

Personalia (реферування)

Діячі науки та культури України (1900–1939 рр.)

1. Іван Багряний.
2. Михайло Бойчук.
3. Микола Борецький.
4. Микола Василенко.
5. Михайло Грушевський.
6. Родина М.Грушевського та його учні.
7. Сергій Єфремов.
8. Михайло Кравчук.
9. Антін Крушельницький та його рідня.
10. Володимир Винниченко.

Питання до підсумкового контролю знань (екзамен)

1. Соціально-економічний розвиток України у складі Російської імперії (поч. ХХ ст.).
2. Розвиток капіталізму в сільському господарстві. Столипінська аграрна реформа в Україні.

3. Особливості соціальної структури населення України на початку ХХ ст.
4. Роль і місце національного питання у розгортанні політичної боротьби на Україні на поч. ХХ ст.
5. Утворення політичних партій в Україні на початку ХХ ст.
6. Робітничий та селянський рух в Україні у період Першої російської революції.
7. Український національно-визвольний рух у 1905-1907 рр.
8. «Просвіти» в роки Першої російської революції.
9. Українські думські громади у I та II Державних думах Росії.
10. Промислове піднесення 1910-1914 рр. в Україні.
11. Український національний рух у 1907-1914 рр.
12. Соціально-економічний розвиток західноукраїнських земель на початку ХХ ст.
13. Еміграція західноукраїнських трудящих у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.
14. Політичний та національно-визвольний рух в Західній Україні на початку ХХ ст.
15. Освіта на Україні на початку ХХ ст.
16. Розвиток науки. Діяльність наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка у Львові і Українського наукового товариства у Києві.
17. Українська література на початку ХХ ст.
18. Театральне мистецтво України на початку ХХ ст.
19. Музична культура України на початку ХХ ст.
20. Українське образотворче мистецтво: живопис, графіка, скульптура на поч. ХХ ст.
21. Україна у планах воюючих держав у I світовій війні.
22. Головні воєнні дії на території України в період I світової війни.
23. Політичні течії і партії в умовах I світової війни.
24. Українські січові стрільці.
25. Лютнева революція в Україні. Реорганізація системи управління а України.
26. Обставини утворення та характер діяльності Центральної Ради навесні 1917 р.
27. I Універсал Центральної Ради. Утворення Генерального Секретаріату.
28. Розвиток відносин Центральної Ради з Тимчасовим урядом Росії. II Універсал.
29. Діяльність Центральної Ради та Генерального Секретаріату влітку-восени 1917 р.
30. Центральна Рада і військово-питання. Військові з'їзди, рух вільного українського козацтва.
31. Заходи Центральної Ради в галузі освіти і культури.
32. Боротьба за владу в Україні між Центральною Радою і більшовиками (жовтень-листопад 1917 р.).
33. III Універсал Центральної Ради. Проголошення УНР.

34. Всеукраїнські з'їзди Рад у Києві та Харкові. Утворення радянської УНР.
35. Війна Радянської Росії проти УНР. Крути. Захоплення більшовиками Києва.
36. Зовнішньополітичні плани ЦР та їхня реалізація. Переговори в Бресті і укладення мирного договору з країнами Четверного блоку.
37. IV Універсал і його історичне значення.
38. Останній період існування ЦР (березень-квітень 1918 р.). Причини загибелі та історичне значення ЦР.
39. М. Грушевський на чолі Центральної Ради.
40. В. Винниченко на чолі Генерального Секретаріату.
41. Німецько-австрійська окупація України. Причини встановлення гетьманської форми правління та її суть.
42. Внутрішня політика гетьманату.
43. Зовнішня політика уряду Української гетьманської держави.
44. Причини розгортання та характер дій масових селянських виступів у 1918 р.
45. Селянський рух у 1918 р. на півдні Київщини на Чернігівщині.
46. Політика гетьманського уряду в галузі освіти та культури.
47. Піднесення повстанського руху в Україні і падіння гетьманату.
48. Утворення Української Академії наук та її діяльність у 1918-1920 рр.
49. I з'їзд КП(б)У і утворення Компартії України. Плани більшовиків щодо України у 1918 р.
50. Українсько-радянські переговори у 1918 р. та їхні наслідки.
51. Причини загибелі та історичне значення гетьманату.
52. Утворення ЗУНР та діяльність її керівництва по розбудові держави.
53. Акт Злуки січня 1919 р. та його історичне значення.
54. Українсько-польська війна та її наслідки.
55. Відновлення УНР за доби Директорії.
56. Зміцнення Радянської влади в Україні у 1919 р. Запровадження політики «воєнного комунізму»
57. Боротьба Директорії та УГА проти Радянської влади. Похід на Київ.
58. Селянський рух у 1918-1920 рр. Н. Махно.
59. Зовнішня політика УНР за доби Директорії.
60. Вклад Директорії у розвиток української культури.
61. Причини загибелі УНР за доби Директорії та її історичне значення.
62. С. Петлюра на чолі Директорії УНР.
63. Проблема українсько-єврейських взаємин упродовж існування УНР. Трагічна загибель С. Петлюри.
64. Захоплення України денікінцями. Війська УНР та ЗУНР у боротьбі проти денікінців.
65. Польсько-радянська війна і уряд УНР. I Зимовий похід армії УНР.
66. Відновлення Радянської влади на Україні у 1920 р. Зміна тактики більшовиків щодо України наприкінці 1919-1920 рр.
67. Причини перемоги більшовиків на Україні. Х. Раковський.

68. Історіографія періоду визвольних змагань та боротьби за українську державність (1917-1921 рр.).
69. Становище Україні по закінченні громадянської війни.
70. Боротьба Радянської влади проти “політичного бандитизму” у 1920-1923 рр. II Зимовий похід.
71. Голод 1921-1923 рр. на Україні.
72. Реалізація нової економічної політики на Україні.
73. Піднесення кооперативного руху на Україні в 20-х роках.
74. Позиція керівництва УСРР щодо входження республіки до складу СРСР.
75. Політика українізації в 20-30-х рр.
76. Причини згортання українізації та її крах. М.Скрипник.
77. Ставлення до національних меншин у процесі здійснення українізації.
78. Боротьба проти так званих “національних ухилів”. Хвильовизм, волобуєвщина.
79. Особливості індустріалізації в УСРР.
80. «Виконання» I та II п’ятирічок в Україні.
81. Стаханівський рух.
82. Причини колективізації та її особливості на Україні.
83. Розкуркулення та насильство проти всіх верств селян.
84. Соціально-економічні та політичні наслідки колективізації.
85. Причини голодомору на Україні.
86. Аналіз джерел та свідчень про масштаби та характер трагедії 1932-33 рр.
87. Зарубіжна та українська історіографія голодомору та колективізації.
88. Репресії проти укр. інтелігенції у 20-30-х рр. Справа “СВУ”.
89. Терор проти військових кадрів.
90. Репресії проти партійних та радянських керівників у 1937-38 рр.
91. Анексія західноукраїнських земель Польщею, Румунією, Чехословаччиною.
92. Політика польської адміністрації на західноукраїнських землях.
93. Соціально-економічний розвиток Західної України у 20-30-х рр.
94. Політичні партії та течії Західної України.
95. Ідеологія українського націоналізму та організаційні засади ОУН.
96. Причини гуртування національних сил. Утворення ОУН.
97. Боротьба ОУН проти польської влади та радянофільства.
98. Боротьба проти так званих «національних ухилів». Шумськизм, скрипниківщина.
99. Історіографія історії України 20-30-х рр .

Форми та методи навчання

При проведенні навчальних занять (лекцій і семінарів) застосовуються наступні методи: лекція, бесіда, пояснення, ілюстрування, проблемний виклад матеріалу, підготовка доповідей, рефератів та презентацій, інтерактивні методи навчання.

Засоби діагностики результатів навчання:

виступи на практичних заняттях,
підготовка та захист рефератів, есе, презентацій,
контрольна робота,
екзамен.

Форми контролю навчальних досягнень:

усне опитування,
творчі роботи, презентації,
колоквіум,
контрольна робота (тести),
консультування,
екзамен.

Розподіл балів за темами

Поточне тестування та самостійна робота											Підсумкови й тест (екзамен)	Сума	
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2				Змістовий модуль 3				25	100	
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11			T12
6	7	6	7	6	7	6	6	6	6	6			6

Методичне забезпечення

Демченко Т.П., Рахно О.Я. Історія України. 1900–1939 рр.: Навчально-методичний посібник для студентів за вимогами кредитно-модульної системи. Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г.Шевченка, 2011. 79 с.

1. Навчальна програма дисципліни.
2. Робоча навчальна програма дисципліни.
3. Методичні матеріали до семінарських занять.
4. Матеріали до лекційних занять.
5. Теми і завдання для самостійного опрацювання.
6. Історичні карти, схеми, мультимедійний проектор.
7. Завдання для поточного контролю знань.
8. Питання до екзамену.
9. Екзаменаційні білети.

Рекомендовані джерела інформації

Основна література:

1. Алексєєв Ю.М. Історія України: навчальний посібник для вузів. К., 2004. 256 с.
2. Бойко О.Д. Історія України: Посібник. К., 2016. 656 с.
3. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття. К.: Генеза, 2000. 360 с.
4. 10. Гупан Н.М., Пометун О.І. Історія України. К.: Освіта. 2012. 336 с.

5. Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В.М. Литвин. К. : Наук. думка, 2013. 1056 с.
6. Калініченко В.В., Рибалка І.К., Історія України. Частина III: 1917-2003 рр.: Підручник для історичних факультетів вищих навчальних закладів. Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2004.
7. Котова Н. Історія України: навчальний посібник. Харків: Одиссей, 2005. 413 с.
8. Литвин В. Історія України: підручник / відп. ред.. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2013. 991 с.
9. Литвин В.М. Історія України (у 3-х томах). К.: Альтернативи, 2005.
10. Михальчук П. А. Історія України. Курс лекцій. Навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Тернопіль: Астон, 2003. 272 с.
11. Михальчук П.А. Історія України, Термінологічний і хронологічний довідник. Вид 2-ге, доп. і перероб. Тернопіль: «Підручники і посібники», 2006. 192 с.
12. Новітня історія України (1900 – 2000): Підруч. Для іст. спец. вищих навч. зал. / А.Г.Слюсаренко, В.І.Гусєв, В.М.Литвин. 2-е вид, переробл. і доп. К.: Вища школа, 2002. 718 с.
13. Підкова І., Шуст Р. Довідник з історії України. Ч. 1-3. К.: Генеза, 1999.
14. Політична історія України. У 6-ти т. К., 2002–2004.
15. Політична історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.І.Танцюри. К., 2001. 488 с.
16. Україна в ХХ ст.: зб. документів і матеріалів (1900–1939). Упор. А.Г.Слюсаренко, А.О.Буравченков, М.І.Миронець та ін. К., 2000. 448 с.

Допоміжна література:

1. Вегеш М.М. Карпатська Україна: Документи і факти. Ужгород: Карпати, 2004. 432 с.
2. Вегеш М. Карпатська Україна (1938–1939). Ужгород, 1993.
3. Верстюк В. Українська Центральна Рада: Навч. посібник. К.:Заповіт, 1997. 344 с.
4. Волковинський В.М.Бойові дії на на українських землях в роки Першої світової війни // Український історичний журнал. 2004. №4. С. 38–55.
- 5.Дорошенко Д. Нарис історії України. У 2-х т. – К., 1992.
6. Історія Криму першої половини ХХ ст. Нариси. Навчальний посібник 10 клас. / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / За редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф., Євтушенко Р. І. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2020. 66 с.
7. Історія України. Нове бачення. У 2-х т. – К., 1996.
8. Історія України / Під ред. Ю.Зайцева. – Львів, 1996.
9. Історія України /Під ред. В.А.Смолія. – К., 1997.
10. Історія України ХХ – початку ХХІ століття: Навч. посібник / За заг. ред. Смолія В.А. – К., 2004.
11. Кравчук М. Українські Січові Стрільці. Івано-Франківськ. 1998.

12. Коваль М.В. Україна у Другій світовій та Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). К., 1999. Т. 12. («Україна крізь віки»). 335 с.
13. Кульчицький С.В. Україна між двома війнами (1921–1939) / Україна крізь віки. Т. 11. К., 1999. 335 с.
14. Литвин В. Україна: доба війн і революцій (1914 – 1920). К., 2003. 488 с.
15. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів. 1995.
16. Никифорак М.В. Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774–1918 рр.). Чернівці: Рута, 2004. 383 с.
17. Полонська-Василенко Н. Історія України. 2-е вид. К.: “Либідь”, 1993. Т.2: Від середини XVII століття до 1923 року. С. 407–606.
18. Рахно О.Я. «Громадянський строй, народодержавні права і обов’язки людей на Україні» (проект автономії України О. О. Русова 1907 р.) // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Випуск 33. Серія: історичні науки. №3. Чернігів, 2006. С. 171–181.
19. Рахно О.Я. Михайло Русов: віхи життя та діяльності (До 130-річчя від дня народження) // Сіверянський літопис. 2006. №4. С. 120–125.
20. Рахно О. Я. Чернігівські земці (історико-біографічні нариси). Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2009. 352 с.
21. Рахно О.Я. Чернігівське губернське земство у 1914–1919 рр. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Вип. 87. №8 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка; гол. ред. Носко М. О. Чернігів: ЧНПУ, 2011. (Серія: Історичні науки). С. 251–257.
22. Рахно О.Я. Переселенська діяльність Чернігівського губернського земства // Чорноморський літопис: Науковий журнал. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2012. Вип. 5. С. 77–83.
23. Рахно О.Я. Голови Чернігівської губернської земської управи: Біобібліографічний довідник. Чернігів: Десна Поліграф, 2013. 240 с.
24. Реєнт О. Павло Скоропадський. К.:Альтернативи. 2003. 304 с.
25. Рубльов О.С., Реєнт О.П.Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. / Україна крізь віки. Т.10. К.:Альтернативи,1999. 320 с.
26. Русов О. О. Щоденники та спогади / [упорядкування, підготовка до друку, вступна стаття, коментарі О. Я. Рахна]. Чернігів: Десна Поліграф, 2011. 320 с.
27. Сарбей В.Г. Національне відродження України. Т.9. К., 1999. 336 с.
28. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис. К.:Либідь, 1999. 976 с.
29. Субтельний О. Україна. Історія. К.: “Либідь”, 1991. С. 295 – 510.
30. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2-х т. К., 1996–1997.
31. Уряди України у ХХ ст.: Наук.-док. вид. / Н.П.Барановська, Т.Б.Бикова, С.Г.Богачук та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – 606 с.
32. Шаповал Ю. Україна ХХ ст.: особи та події в контексті важкої історії. – К.: Генеза, 2001. – 557 с.

33. Чернігівська губернія у роки Першої світової війни: Документи і матеріали / [упорядники: О.Б.Коваленко, О.М.Потапенко, О.Я.Рахно]. Чернігів: Десна Поліграф, 2017. Кн. 1. 360 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. [Електронні видання - Український інститут національної пам'яті](https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya)
:https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya
2. Грицак Я. Нариси з історії України формування
<http://history.franko.lviv.ua/PDF%20Final/Grycak.pdf>
3. Кудряченко А.І., Калінічева Г.І., Костиця А.А. Політична історія України. К., 2006. <http://ivinas.gov.ua/images/Polit-History.pdf>
4. Історія Криму першої половини ХХ ст. Нариси.
<https://www.aup.com.ua/istoriya-krimu-pershoi-polovini-khkh-st-na/>
5. Історія України ХХ ст. в архівних документах: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/20-4.pdf>
6. Сіверянський літопис. Архів номерів. <http://www.siver-litopis.cn.ua/arch.htm>